

Aziz MATYAKUBOV,
O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi huzuridagi
Madaniyatshunoslik va nomoddiy madaniy meros ilmiy-tadqiqot instituti
YUNESKO bilan ishlash bo'limi mudiri,
san'atshunoslik fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

BADIIY KINODA URUSH TALQINLARI NOMODDIY MADANIY MEROS SIFATIDA: QAHRAMON YARATISH MASALASI

Annotatsiya. Ushbu maqolada urush mavzusida yaratilgan badiiy filmlarda qahramon yaratish masalasi tadqiq etilgan. "Vatan" hamda "Berlin – Oqqo'rg'on" filmlaridagi obrazlar orqali qahramonlar talqini tahlil qilingan. Mazkur jarayondagi izlanishlar va hal etilishi zarur bo'lgan masalalar haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: urush, obraz, qahramon, talqin, mavzu, mafkura, ijro, badiiylilik, g'oya.

Аннотация. В статье рассматривается проблема художественного воплощения героя в военных фильмах. На примере кинолент «Ватан» и «Берлин – Оккоргон» проводится анализ интерпретации персонажей, выявляются особенности их образного решения. Освещаются поисковые подходы и нерешённые вопросы, связанные с данным процессом.

Ключевые слова: война, образ, герой, интерпретация, тема, идеология, актёрское исполнение, художественность, авторская идея.

Abstract. This article examines the problem of artistic embodiment of heroes in war films. Using the films "Vatan" and "Berlin - Okkorgon" as examples, it analyzes character interpretations and identifies the specific features of their imagery. Research approaches and unresolved issues related to this process are highlighted.

Keywords: war, image, hero, interpretation, theme, ideology, acting, artistry, authorial concept.

Sovet Sotsialistik Respublikalari Ittifoqi (SSSR)ning tugatilishi va uning tarkibiga kirgan mamlakatlarning birin-ketin mustaqil davlat sifatida ajralib chiqishi mustabit tuzum davrida shakllangan siyosiy-mafkuraviy qarashlarga nisbatan jiddiy islohotlarni talab etdi. Ayniqsa, sobiq ittifoqdagi xalqlar va millatlarning uzoq yillar davomida parda ortida yashirib kelingan va sovet ideologiyasi qolipiga tushirishga harakat qilingan tarixi va qadriyatlarini tiklash birinchi galdagi vazifaga aylandi. Shu nuqtayi nazardan, mustaqillikning dastlabki o'n yilligida O'zbekiston kino san'atida o'tmish sahifalarini yoritish ("Otamdan qolgan dalalar" – 1998, "Voiz" – 1998, "O'tkan kunlar" – 1998), buyuk ajdodlarimiz obrazini aks ettirish ("Buyuk Amir Temur" – 1998) va milliy an'analarni targ'ib qilishga ("Chimildiq" – 1999, "Alpomish" – 2000) qaratilgan filmlar ishlab chiqarishga e'tibor kuchaydi. Mana shu ijtimoiy-madaniy o'zgarishlar fonida Ikkinchi jahon urushi bilan bog'liq tarixiy haqiqatlarni qayta idrok etish, jumladan, o'zbek xalqining urushdagi o'rni va ahamiyatini ochib berish, frontda o'zbek jangchilari tomonidan ko'rsatilgan jasoratlarni yuzaga chiqarish va shu orqali vatanparvarlik, insonparvarlik kabi umumbashariy g'oyalarni keng targ'ib etishga ma'naviy ehtiyoj paydo bo'la boshladi.

Bu ma'naviy ehtiyoj o'zbek xalqining bukilmas irodasi, odamiyligi, e'tiqodi va mardligini yoritish bilan birga, urush yillari sobiq ittifoq rahbarlari tomonidan yuritilgan siyosat va mafkuraning xalqimiz boshiga solgan fojialarini ochib berish, ana shu jarayonlarda millatiga, yurtiga xiyonat qilgan va sovet ideologiyasi quliga aylangan chinakam xalq dushmanlari haqida sovet davrida aytilmagan haqiqatlarni yangi avlodga yetkazish zarurati va burchidan kelib chiqdi. "Ko'p yillik tanaffusdan keyin shu mavzuga murojaat qilinib, "Ilhaq", "101", "Xalq jasorati" kabi yangi badiiy va hujjatli filmlar suratga olindi" [1, c. 56].

Bunday o'ta mas'uliyatli vazifani bajarish, avvalo, urush mavzusi doirasida milliy kino san'atimizga sovet mafkurasidan batamom holi bo'lgan yangi talqindagi qahramonlarni olib kirishni taqazo qildi. Ayni shu qahramonlar orqali urush yillaridagi front va front orti hayotining real manzarasini aks ettirish, o'sha davr kishilarining ma'naviy qiyofasini ifodalash imkoniyati yuzaga keldi va bu imkoniyatdan mustaqillik e'lon qilingach, birinchilardan bo'lib, kinorejissyor va ssenarist Zulfiqor Musoqov "Vatan" (2006) filmida foydalandi.

Film voqealari urushda asirlikka tushgan, Germaniya hamda sobiq ittifoq konslagerlarida turli sinovlarga uchragan va taqdir taqozosi bilan qamoqxonadan qochishga muvaffaq bo'lib, bir

umr o'zga yurtlarda yashashga mahkum etilgan Qurbon Usmonov hamda uning xotiralari atrofida kechadi. "Ikkinchi jahon urushi qariyb olti yil davom etdi va insoniyatga juda katta kulfatlar keltirdi. 110 mln kishi urushga safarbar qilindi. 60–65 mln kishi halok bo'ldi, ular orasida harbiy xizmatchilar bilan birga millionlab tinch aholi ham bor edi" [2, c. 73]. Bir qarashda, Qurbon ota (Abdumannon Ubaydullayev) hamma narsaga ega: Nyu-Yorkda hashamatli uy-joy, biznesmen o'g'il, nevaralar. Biroq u nimadandir bezovta, halovatini yo'qotgan. Voqealar davomida Ikkinchi jahon urushi va o'sha yillardagi tuzum Qurbon otani baxtiyor yoshligidan, orzularidan, yaqinlaridan, endigina unashtirilgan sevgilisidan va eng asosiysi, kindik qoni to'kilgan ona vatanidan judo qilgani ma'lum bo'ladi. Ana shu fojialar sabab, oradan ko'p yillar o'tgan bo'lsa-da, uning qalbidagi jarohatlar hamon bitmagan, hamon unga tinchlik bermaydi. Buning yechimi sifatida, Qurbon ota yurtiga qaytib borishni va boshiga tushgan savdolarda o'zi aybdor deb hisoblagan kimsadan o'ch olishni ko'zlaydi. Qahramonning qasos olish motivi filmning badiiy-g'oyaviy jihatlarini yoritish va kompozitsion qurilishga asos bo'lgan. Chunki butun voqealar, film g'oyasi va mazmuni Qurbon otaning o'zi tug'ilib-o'sgan qishlog'iga yetib borgunga qadar yo'l-yo'lakay eslab ketuvchi xotiralari vositasida aks etadi. Mazkur syujet chizig'i qahramon talqinidagi ikkita muhim xususiyatni ochib bergan. Birinchisi, badiiy xususiyat bo'lib, bunda Qurbon Usmonov obrazi orqali frontga borib, mardonavor kurashgan va har qanday sharoitda ham odamiyligini, o'zligi va yurtiga bo'lgan sadoqatini saqlab qola olgan oddiy o'zbek yigitining qiyofasi hayotiy bo'yoqlar bilan yoritilgan. Qurbon obrazi urush mavzusi doirasida mustaqillik davrida taklif etilgan ilk qahramon bo'lish bilan birga, "O'zbekning asl farzandi qanday bo'lishi kerak!?" degan dolzarb masalaga javob berishi bilan ham ahamiyatlidir. Qahramon talqinidagi ikkinchi muhim xususiyat esa, u orqali urush davridagi siyosiy jarayonlarga ko'zgu tutilganidir. Bu siyosiy jarayonlar, ayniqsa, vatan uchun boridan kechib, kurashgan yuz minglab haqiqiy o'g'lonlarni urushga safarbar qilgan hukumatning o'zi tomonidan Qurbon misolida tazyiq va tahqirlarga duchor etilishi, Stalin rejimining qatag'on va balandparvoz shiorlarga asoslanishi, buning ortidan Qurbon singari qanchadan-qancha umrlar zavol topganini ochib berishi bilan muhimdir. Qahramon talqinidagi ana shu ikki xususiyat filmni nafaqat bugungi kun uchun, balki tarixni teran nigoh bilan qayta anglash nuqtayi nazaridan ijtimoiy-badiiy qiymatga ega materialga (asarga) aylantirgan.

Film voqealari garchi qahramonning keksaygan chog'ini aks ettirish, uning bugungi kundagi hayotiga nazar tashlash bilan boshlansa-da, kartinaning asosiy g'oyasi va mazmuni uning urush yillaridagi hayoti orqali yuzaga chiqadi, shu bois, qahramon deganda Qurbonning yigitlik davrini tushunish zarur. Yigit holida Qurbon (Muzaffar Sa'dullayev)ni tashqi tomondan ajratib turadigan alohida sifatlari yo'q, aksincha, o'rta bo'yli ozg'in jussasi jismoniy imkoniyatlari u qadar katta emasligini ko'rsatib turadi. Buni hatto Qurbonning sevgilisi Gunafsha ham yashirmaydi – unga ikki marta sovchi yuborib, rad javobini olgan Xomidning “Qurbondan nimam kam?” degan savoliga: “Kam emassan, sen undan zo'rsan, hattoki chiroyli san, bo'ying ham baland, lekin Qurbon boshqacha-da” deb javob qaytarishi zohiriy qiyosda Qurbonning Xomiddan ustun emasligini tasdiqlaydi. Shunga qaramay, Gunafsha Qurbonni yoqtiradi, chunki o'zi aytganidek u boshqacha. Qurbonning nima uchun boshqacha ekanligi shu epizoddanoq bilina boshlaydi.

Gunafsha Qurbonida ko'ngli borligini ishora qilib ketgach, Xomid undan qizga sovchi yuborish-yubormasligini so'raydi. Qurbon esa javoban: “Hozir to'y-hashamning vaqti emas – urush, erta-indin hammamizni armiyaga olib ketishadi” deydi. Xomid ham ichidagini yashirmay: “Sen sovchi yubormasang, men yana yuboraman” deb suhbatga nuqta qo'yadi. Ushbu qisqa dialog orqali, birinchi navbatda, Qurbonning o'z shaxsiy manfaatlarini Xomidga o'xshab boshqalarnikidan ustun qo'ymasligi, urush oqibatlarini tushunishga qodir aql-zakovatga egaligi, butun dunyoda kechayotgan urush kimnidir otasidan, kimnidir farzandidan judo qilayotgan bir paytda to'y-hashamni o'ziga ravo ko'rmasligi, demakki, el dardini yaxshi his etishi va sevgilisining baxtsizligini istamasligi ayon bo'ladi.

E'tiborli jihati, filmida qahramonning tili bilan dili bir ekani, so'zi bilan amali bitta fikrni tasdiqlashi deyarli barcha epizodlarda parallel ravishda ko'rsatib berilgan. Bunday talqin uslubi qahramon xarakterini yanada tabiiy va hayotiy chiqishiga turtki bergan. Masalan, armiyaga jo'nash epizodida Xomid Gunafsha bilan Qurbonning nikohini tan olmasligi, hali chimildiqqa kirishga ulgurishmagani, avval kim kirsam o'shaniki halol bo'lishini aytishi bilan Qurbonning unga tashlanib, uy ortiga sudrab ketishi qahramondagi oriyat kuchi va sha'ni uchun kurashishdan qaytmasligini ifodalasa, Xomidga qarata “Odam emas ekansan” deb baho berishi uning qalbida pastkash kimsalarga va pastkashliklarga o'rin yo'qligini tasdiqlaydi.

Frontga ketgunga qadar Qurbon tomoshabin

ko'z oldida ana shunday mard va oliyjanob inson sifatida gavdalanadi, ya'ni dastlab qahramonning qanday inson ekanligi ana shunday hissiy-emotsional epizodlar vositasida tanishtiriladi. Shu bois ham, uning urushga kirgandan keyingi xatti-harakatlari ortiqcha pafosdek tuyulmaydi, vatanparvarlik tuyg'usi zo'rma-zo'raki yopishtirilgandek sezilmaydi, bir jumla bilan aytganda, qahramon nimaiki qilsa, tabiiy chiqadi, o'ziga yarashadi. Qurbonning vayronalar orasidan chiqib, o'qi tugagan qurolini dushmanga uloqtirishi va ko'ksini ochib: “Otib tashla, hayvonlar, otlaring” deya xayqirishi shu sabab ham filmning ta'sirchan epizodlaridan biriga aylangan. Dushman qarshisida bo'yin egishni xohlamay, bor g'azab-nafratini emotsional portlash orqali ifodalashi Qurbonni qahramon sifatidagi darajasini oshirgan. Aslida u tushgan vaziyat birorta qahramonlik alomatlariga ega emas, birinchidan, jangda mag'lub bo'lgan, ikkinchidan, qo'lidan hech nima kelmaydigan ojiz ahvolda. Lekin ayni mana shunday tang holatda ham ruhan taslim bo'lishni istamasligi, ochiq o'lim xavfi turganligini bilsada, dushmani “hayvonlar” deb so'kish bilan ichki isyonlarini davom ettirishi, uning xatti-harakatlariga qahramonlik bag'ishlaydi. Qahramon talqinidagi bunday yondashuv Qurbonning ana shu chorasiz vaziyatiga vatanparvarlik, o'z maslagiga sodiqlik singari ulug'vor g'oyalarni singdirgan (bunday talqin uslubi keyinchalik “Ilhaq” filmida asirlikdagi qahramonning dushman bilan suhbatda o'zini mardonavor tutishi, “101” kartinasida qahramonlarning sillasi quriganiga qaramay, oldilariga tashlangan nonni ko'zlariga surtib, o'zaro taqsimlashi bilan bog'liq epizodlarda kuzatiladi). Demak, qahramonni qahramonga aylantiruvchi omil faqatgina g'alaba bilan emas, balki oddiy askarning chorasiz ahvolda ham ma'naviy jasoratga qodir kichik qarorlari orqali ham yuzaga chiqishi mumkin.

Filmida bunday mazmunga ega bir qancha epizodlar mavjud. Xususan, Germaniya hududida tashkil etilgan Turkiston legioni lagerida tajribasiz tarzida asirlarga non bo'laklarining tashlanishi hamda och qoldirilgan mahbuslarning non talashish jarayonlarini tarixiy fakt sifatida fotokadrlarga muhrlash jarayonida Qurbonning bir chekkada turishi va bunday xorlikni o'ziga ep ko'rmasligi, nonga tashlanayotgan boshqa asirlar bilan kontrast qo'yilishi uning qat'iy irodasi va odamiyligini alohida ajratib ko'rsatgan. Keyingi epizodlarda esa qahramonning ushbu sifatlari filmning g'oyaviy maqsadlarini yoritishga yo'naltirilgan. Natsistlar hududida tashkil etilgan Rus ozodlik armiyasi va Turkiston legioni vakillari yig'ilgan xonada Qurbona ular tomonga

o'tish yoki asirlikda qolish tanlovi berilar ekan, qahramonning Turkiston legioniga o'tish taklifini rad etishi zahirida metaforik mazmun aks etgan. Qurbonning dushman tomonga o'tishdan ko'ra, mahbuslikni afzal bilishi aslida uning ruhan erkin bo'lib qolganiga ishora qiladi, ya'ni jismoniy asirlikni ma'naviy qaramlikdan, o'z prinsiplariga qarshi borishdan ustun qo'yadi va shu tariqa yurtiga sadoqatini ko'rsatadi. Qolaversa, Qurbonning ushbu qarori Rus ozodlik armiyasi va Turkiston legioni vakillari qila olmagan, qilishga jur'ati yetmagan ishni uddalaganini tasdiqlaydi, sababi, ularning ham oldida bir vaqtlar mana shunday tanlov turgan edi.

Qurbonning Germaniya konslageridan sobiq ittifoqqa o'tkazilishi va u yerda ham siyosiy mahbus sifatida jazoni o'tashda davom etishi orqali esa Qurbon singari qanchadan qancha nohaq ayblangan yigitlarning ma'nisiz xazon bo'lgani ochib berilgan. Urush davrida yuritilgan totalitar sovet tuzumi sabab, Qurbonga o'xshash chinakam vatan farzandlari bir umr yurtiga qayta olmagan, o'zga ellarda yashashga mahkum bo'lgan. Filmda qahramonning aynan mustaqillik davridan keyin vataniga qaytishga imkon topgani ham bejiz emas, bu orqali, qaysidir ma'noda, istiqloq davri siyosatiga urg'u berilgan, mustaqillik tufayli tarixiy haqiqatlar qaror topayotgani, adolat tiklanayotgani ko'rsatilgan. "Urush yillaridagi voqealarni qayta jonlantirish tahlil etish ijtimoiy-madaniy hayotda muhim o'rin tutadi" [3, 3-b].

Filmda Xomid (Bobur Yo'ldoshev) obrazi ham davr siyosati va u yaratgan shaxslar qiyofasini ochib berishda muhim o'rin tutadi. Xomidning tabiatidagi qiziqqonlik, xudbinlik, yengiltaklik, pastkashlik singari jihatlar dastlab maishiy doirada namoyon bo'lsa, ichki ishlar xalq komissariati (NKVD)da militsiya lavozimini egallashi bilan undagi illatlar asta-sekin ijtimoiy-siyosiy xarakter kasb etib boradi. Bu xususiyatlar uning Gunafshaga nisbatan munosabatlari orqali yuzaga chiqarilgan. Voqealar avvalida Xomid Gunafshaga yetishish uchun faqat bilak kuchi yoki dilidagini tiliga chiqarish bilangina cheklansa, mansab tekkanidan so'ng o'z maqsadini lavozim kuchi bilan bosim o'tkazish yo'li orqali hal etishga urinadi. Filmda Xomidning frontdagi biografiyasi ko'rsatilmagani ham bejiz emas, chunki bu qahramon, asosan, front orti siyosatini ko'rsatish, ichki dushmanlarni aks ettirish uchun xizmat qilgan.

"Vatan" filmi Ikkinchi jahon urushi mavzusi bilan bog'liq yangi talqindagi qahramonlarni olib chiqqani va ular orqali mustaqillikka qadar aytilmagan haqiqatlarni yuzaga chiqargani bilan dolzarb ahamiyat kasb etdi. Mazkur qahramonlar

urush mavzusida yaratiladigan keyingi filmlar uchun o'ziga xos ijodiy tajriba namunasi bo'lib qoldi, urush mavzusining hali o'rganilmagan boshqa aspektlarini yoritishda olib chiqiladigan qahramonlar obrazi uchun yangi talqin yo'nalishlarini taklif eta oldi.

"Berlin – Oqqo'rg'on" filmi qahramonlari esa, avvalo, ikkita yirik guruhga ajraladi. Birinchi guruhni Adolf Gitler, Genrix Gimmmler, Yozef Gebbels, Rudolf Gess, German Gerring, Iosif Stalin, Maksim Litvinov, Aleksandr Poskryobishev, Vyacheslav Skryabin (Molotov) kabi siyosiy hamda Vsevolod Meyerxold, Mixail Chexov, Zinayida Ray, Maryam Yoqubova singari jamoat arboblardan iborat real tarixiy shaxslar tashkil etadi. Ikkinchi guruhga esa urush yillaridagi kishilarning umumlashma obrazini gavdalantirgan badiiy to'qima qahramonlar kirgan. Ushbu qahramonlar mohiyatiga ko'ra beshta toifaga bo'linadi. Birinchisi, urush yillaridagi mafkurani ochib berishga xizmat qiluvchi qahramonlar toifasi (davlat va jamoat arboblari), ikkinchisi, dushmanga qarshi kurashda jasorat ko'rsatgan qahramon(lar) toifasi (Qo'zivoy, Sattor tog'a), uchinchisi, urush davridagi siyosiy tuzum asoratlarini aks ettirgan qahramonlar toifasi (Norboyeva, Meyerxold), to'rtinchisi, mavjud tuzumga so'zsiz bo'ysundirilgan qahramonlar toifasi (Klaus Kyostling, Soqqaboyev) va beshinchisi, urush yillaridagi ijtimoiy-maishiy hayotni yorituvchi qahramonlar toifasi (Qo'zivoyning ota-onasi, singlisi, qishloqdoshlari, aktyorlar jamoasi va b.q.) hisoblanadi.

Birinchi toifaga kiruvchi qahramonlar orasida, ayniqsa, Adolf Gitler va Iosif Stalin obrazlarining olib chiqilishi o'zbek badiiy kinosida Ikkinchi jahon urushi mavzusi bo'yicha alohida voqelikka aylandi. Bu nafaqat ushbu ikki davlat rahbarining birinchi marta o'zbek kinosida qahramon sifatida ko'rinishi, balki ularning ekran obrazini yaratish bo'yicha o'zbek kino ijodkorlari tomonidan ham yana bir talqin versiyasi taklif etilishi bilan bog'liq omil bo'ldi. Ma'lumki, jahon badiiy kinosida Gitler va Stalin obrazlariga juda ham ko'p murojaat qilinib, shaxsan o'zlari haqida o'nlab biografik filmlar yaratilgan, ularning rollarini professional aktyorlar katta mahorat bilan ijro etib, hayotlaridagi turli davrlar turli rakurslardan ochib berilgan. Shu nuqtayi nazardan, Gitler va Stalin obrazlarini qaytadan ekranda jonlantirish ijodkordan katta jur'at va mas'uliyatni talab etadi. Rejissyor Zulfiqor Musoqov "Berlin – Oqqo'rg'on"ga qadar "Vatan" (2006), "Qo'rg'oshin" (2011) filmlari orqali Stalin va Gitler davriga murojaat qilib, urush mavzusini yoritish bo'yicha ma'lum tajriba to'plab ulgurgan edi. Mazkur filmlarda garchi diktatorlar obrazi

olib chiqilmagan bo'lsa-da, filmlarni yaratish jarayonida ularning shaxsiyati va olib borgan siyosatlarini haqida ulkan ma'lumot o'rganilgani, tabiiy. Qolaversa, rejissyorning bu rollar uchun Rudolf Shvartsenberga (Gitler roliga) va Nugzar Davitashvili (Stalin roliga) kabi tashqi jihatdan va ijro amplitudasiga mos tushgan aktyorlarni izlab topgani ham filmning yutuqlaridan biriga aylangan.

Z.Musqovning rejissyorlik talqinida har ikkala tarixiy shaxs mulohazali, vazmin, ziyrak qiyofada namoyon bo'lgan. Filmda ularning shaxsiy hayotlari yoki qiziqishlari bilan bog'liq birorta epizod yo'qligi va asosiy e'tibor ularning urush to'g'risidagi o'y-fikrlarini yoritishga qaratilgani Stalin va Gitler obrazlaridan maqsad ularning davlat arbobi sifatidagi qiyofasini ochib berish ekani anglashiladi. Shuning o'ziyiq Stalin va Gitler obrazlarining filmga ayni urush mavzusini yoritish uchun kiritilganini tasdiqlaydi. Voqealar davomida Gitler bittagina epizodda ko'rinish bersa-da, mazmun jihatidan u filmda salmoqli o'rin egallagan.

Ushbu epizod tarixiy faktga asoslanib, Gitlarning Gebbels, Gimmmler va Gess bilan 1939-yil 19-avgustda Bergxof qarorgohida bo'lib o'tgan uchrashuvdagi suhbatini aks ettiradi. Biroq Gitler obrazini yanada kengroq tanishtirish uchun kadr orti ovozidan foydalanilib, diktatorga shunday ta'rif berilgan: "Biz kinoxronika kadrlarida Gitlerni o'ta baqiroq odam qiyofasida ko'rishga odatlanganmiz. Lekin bu atayin qilinar edi. Umidsizlanib qolgan nemis olamoniga ko'tarinki kayfiyat bag'ishlash uchun Gitler oldindan tayyorlanar edi. Zamonaviy til bilan aytganda bu o'ziga xos piar edi. Gitler yaqinlari davrasida va muhim uchrashuvlarda o'zini bosiq, vazmin tutar, ma'noli va bamaylixtir gapirar edi. U juda aqlli, ehtiyotkor va ayyor siyosatchi edi". Qahramon xarakterini ifodalashda bunday axrobiy uslubdan foydalanish garchi badiiy kino stilistikasiga xos bo'lmasa-da, xronikal kadrlar uyg'unligida yetkazilgan ushbu ma'lumotlar

suhbat epizodiga kirishdan avval muqaddima vazifasini bajargan. Albatta, mazkur yondashuv ham rejissyorning individual uslubini tasdiqlovchi elementlardan biriga aylangan. Suhbat davomida Gitlarning o'zini bosiq tutishi va suhbat olib borish madaniyati kadr orti ta'riflarini isbotlash bilan birga, obraz xarakterini ifodalashga xizmat qilgan.

Stalin obrazi ham, asosan, dialoglar vositasida yoritilgan. Uning har bir suhbatini ma'lum mavzuga qaratilib, qahramonning u yoki bu sifatlarini ifodalab boradi. Masalan, tashqi siyosatda Germaniya bilan jadal aloqalarni davom ettirish maqsadida SSSR tashqi ishlar vaziri Maksim Maksimovich Litvinovni yahudiy bo'lgani uchun lavozimidan bo'shatar ekan, uning oilasi va shaxsiy xavfsizligini ta'minlashga va'da berishi orqali Stalin o'ziga sodiq va yaqin kishilarni tashlab qo'ymagani ko'rinsa, Litvinovdan keyin tashqi ishlar vaziri etib tayinlangan Molotov Vyacheslav Mixaylovich (Skryabin) bilan 1939-yil 21-avgustda Kremlda bo'lib o'tgan suhbatda Stalinning urush boshlashdan xavfsirashi, bunga tayyor emasligini tan olishi fonida uning vaziyatga real baho bera olish va aql bilan ish yuritishga intilishi aks etgan. Umuman, filmda Stalin obrazi, asosan, turli davlat ishlarini boshqarayotgan rahbar sifatida talqin etilib, ko'proq uning siyosatdonligiga urg'u berilgan. Faqat bir o'rinda – "xalq dushmani" oilasi deb nohaq qamalgan Norboyevadan tasodifan kelib tushgan arizani o'qib chiqib, ularning halol inson ekani va masalasini ijobiy ko'rib chiqishga ko'rsatma berishi orqali Stalinning insoniy jihatlariga to'xtalib o'tilgan.

"Berlin – Oqqo'rg'on" filmda o'zbek xalqining g'alabaga qo'shgan favqulodda hissassi yoki urushdagi jasoratini yoritib berishga alohida e'tibor berilmagan bo'lsa-da, film qahramonlaridan biri – Qo'zivo Shodiyev (Hasan Shuhratov) ning snayperchi sifatida fashistlarga qarshi beayov kurash olib borgan aks ettirilgan. Biroq ikkinchi toifaga mansub ushbu qahramonning

xarakteridagi ba'zi sifatlar unga nisbatan ikki xil bahsli mulohazani keltirib chiqaradi.

Birinchisi, Qo'zivoyni xatti-harakatlari va gap-so'zlaridagi o'ta soddalik alomatlari juda bo'rttirib tasvirlangani bois, bir qarashda, u dovdirsifat yigit bo'lib ko'rinadi (buni onasi ham ta'kidlaydi). Lekin individual rejissyorlik uslubi va Qo'zivoyni yaqinlariga ham berilgan shunga o'xshash xarakter bo'yoqlari inobatga olinsa, Qo'zivoyni fe'l-atvoridagi dovdirsifat jihatlarni film stilistikasidan kelib chiqib qo'llanilgan tabiiy element deb tushunish mumkin. Masalaning nozik tomoni Qo'zivoyni singari xarakterga ega obrazlarni Ikkinchi jahon urushida kurashgan otobobolarimiz namunasi, o'zbek yigitlari orasida dushmanga qarshi mardonavor jang olib borgan qahramon sifatida talqin etilishi bilan bog'liq. Boshqa jihatdan esa, bugunga qadar milliy kinoda urush mavzusida yaratilgan badiiy filmlarda hali Qo'zivoyni kabi xarakterga ega obrazlar asosiy qahramon sifatida olib chiqilmagan.

Ikkinchisi, fashistlarni zir qaqshatgan o'zbek yigiti sifatida filmga kuchli aql-zakovat va teran mushohadaga ega qahramon emas, balki Qo'zivoyni singari qishloqning eng oddiy va sodda yigiti tanlanishi orqali o'zbekning hatto Qo'zivoyni dali-g'uli, dovdir yigiti ham fashistlar yuragiga g'ulg'ula solib, ularning ta'zirini bera olgan degan ma'no anglashiladi.

Filmda yuqoridagi ikkala tasnifga kontrast talqin ham kuzatiladi. Buni voqealar davomida Qo'zivoyni ikki xil sharoitda namoyon bo'lishi izohlaydi. Birinchisi, qahramonning urushdan oldingi davrda, ota-onasi bag'rida yurgan kunlarini tasvirlash bilan bog'liq bo'lib, unda ko'proq Qo'zivoyni xarakterini tomoshabinga tanishtirish, uning sofdil va samimiy yigitligiga urg'u berish yetakchilik qilgan. Bunday uslub, ya'ni qahramonning urushga ketishdan oldingi qiyofasini yoritish unga urush qanday ta'sir ko'rsatgani, urush uni qaysi tomonga o'zgartirganini ochib berish uchun imkon yaratgan. Chunki keyingi ikkinchi sharoitda Qo'zivoyni endi fashistlarni dodini berishga qasdlangan haqiqiy jangchi sifatida tasvirlanadi. Agar filmda qahramonning urushdan oldingi davrdagi qiyofasi ko'rsatilmaganida Qo'zivoyni dushman askarlarini birin-ketin

yo'q qilishi, kezi kelganda quruq qo'l bilan ularni yer tishlatish motivlari o'z ta'sirchanligini yo'qotgan bo'lar edi. Sababi, Qo'zivoyni ayni urushga ketishdan avvalgi samimiyligi, soddaligi, mehribonligi, mehnatkashligi uni urushda dushmanlar jonini olayotgan jangchi Qo'zivoyni bilan bevosita solishtirish va shu orqali urushning qahramon xakteri va hayotiga qanday ta'sir o'tkazgani haqida xulosa chiqarishga undaydi.

Qahramon talqinidagi yana bir muhim jihat uning jang qilish maqsadi bilan bog'liq. Avvaliga Qo'zivoyni dushmanga qarshi qasos olish niyatida kurashayotgani ko'rsatiladi. Chunki u suyuqli tog'asining fashistlar tomonidan bo'laklarga bo'linib, ayanchli ahvolga solingan jasadini o'z ko'zi bilan ko'rgan edi. O'sha epizodda u shunday qarorga keladi: "Komandir, men fashistni asir olmayman, faqat o'ldiraman". Shundan keyin Qo'zivoyni dushmanlardan tog'asining xunini olishga qasdlanadi. Demak, qahramonni jang qilishga undovchi dastlabki omil qasos olish ekani ko'rinadi. Voqealar so'nggida esa Qo'zivoyni bir lahzaga oilasi ustiga fashistlar bostirib borayotgani va ota-onasiga qo'shib, butun yaqinlarini otib tashlayotganini tasavvur qiladi, xayolidan o'tkazadi. Shundan keyin qahramonning dushmanga qarshi kurashi qasd olish maqsadidan oilasi va yaqinlarini himoya qilish maqsadiga o'zgaradi. "Qahramonning bunday xulosaga kelishi dushmanga qarshi kurash, birinchi navbatda, qasos olish uchun emas, balki ulardan oilani himoya qilish, oila misolida esa vatanni asrab-avaylash ekani ma'lum bo'ladi" [4, 8-b].

Kinorejissyor Zulfiqor Musoqovning "Vatan" hamda "Berlin – Oqqo'rg'on" filmlarida talqin etilgan qahramonlar obrazi orqali tarixiy xotirani tiklash, urush yillaridagi ijtimoiy-siyosiy vaziyatni obrazli tahlil qilish hamda bugungi nuqtayi nazardan mustaqillik davri g'oyalarini badiiy shaklda ochib berish asosiy o'rin egallagani ko'rinadi. Shu ma'noda, urush mavzusida yaratilayotgan badiiy film qahramonlarini milliy kolorit orqali umuminsoniy g'oyalar vositasida talqin etish, bunda hayotiylik mezonlariga, qahramon xakterining individual qirralari va mantiqiy yechimlariga e'tibor qaratish dolzarbligicha qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Каримова Н. Игровой кинематограф Узбекистана. – Ташкент: Санъат, 2016 г.
2. Мурадов А. Великая Отечественная война на телевизионном экране: художественно-эстетические решения в многосерийных фильмах. Автореф. дис. ... канд. искусствоведения. – Москва, 2018.
3. Ikkinchi jahon urushi yillarida O'zbekiston: monografiya / mualliflar jamoasi. – Toshkent: Zamin nashr, 2024.
4. Ergashev Sh., Xodjayev B., Abdullayev J. Jahon tarixi (1918–1991-yillar). – Toshkent: Turon-iqbol, 2017.
5. Matyakubov A. Milliy kinoda vatanparvar obrazlar // Vatanparvar. 2024-yil, 1-mart. – №9 (3071).